

## REZENSIONEN

**Stefan H. Kaszyński: *Krótką historia literatury austriackiej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2012, 403 s.**

Dorobek naukowy Stefana Kaszyńskiego można uznać za wszechstronny w kontekście globalnym, a w naszym kraju unikalny i godny wszechstronnej kontynuacji. Jest on nie tylko nader obszerny i rozległy, lecz także ważny pod względem jakościowym, poznawczym i historycznym (związki naszej kultury z kulturą Austrii, tradycje monarchii habsburskiej w południowej Polsce, sytuacja kultury polskiej w konfrontacji z kulturą germańską w byłym zaborze austriackim do roku 1918 itd.). Niewątpliwie w kontekście badawczym literaturoznawstwa austriackiego i niemieckiego można zaliczyć prof. Kaszyńskiego do wąskiego grona znamienitych europejskich specjalistów w tych dziedzinach.

Warto podkreślić, że zainteresowania badacza obejmują kilka dyscyplin literaturoznawczych, w tym literaturoznawstwo germańskie, nadto rzadko spotykane w nauce polskiej skandynawskie (w tym także zupełnie wyjątkowe i unikalne, np. islandzkie) i porównawcze oraz obszary styczne i spowinowacone. Nie jest bez znaczenia, że ponad połowa publikacji naukowych autora książki wydana została za granicą w językach obcych, głównie w Niemczech, Austrii, Szwajcarii, ale również w Szwecji, Danii, na Ukrainie czy w Chorwacji.

Wyrazem międzynarodowego uznania dla renomy i pozycji naukowej Stefana Kaszyńskiego były też nagrody europejskie za działalność i dorobek naukowy, w tym tak prestiżowe (i rzadko przyznawane polskim uczonym), jak Nagroda im. Johanna Gottfrieda Herdera (Wiedeń 1992), Nagroda Alexandra von Humboldta (Bonn 1996) itd. Zasługi autora dla rozwoju badań nad kulturą i literaturą austriacką zostały docenione także przez austriackie władze państwowe. Prezydent Republiki Austrii w roku 2010 nadał prof. Kaszyńskiemu jedno z najwyższych odznaczeń austriackich na polu kultury – Srebrny Krzyż Zasługi.

Wybitny badacz postanowił uwieńczyć swoją długoletnią aktywność naukową zwięzłym i skompromowanym opracowaniem, będącym niejako *summą* jego dotychczasowych przemyśleń, zapatrywań i poglądów na literaturę i kulturę austriacką, oglądanych z perspektywy pierwszej dekady XXI stulecia. Tak się składa, że praca prof. Kaszyńskiego wypełnia przy tym długoletnią lukę i rosnące zapotrzebowanie polskiej publiczności naukowej i literackiej. Jak można wywnioskować m.in. z zamieszczonej na końcu książki bibliografii, książka ta jest w Polsce pierwszym i jedynym opracowaniem o charakterze komplementarnym, syntezą, o którą dotąd mogło się pokusić jedynie niewielu uczonych z Austrii i krajów niemieckojęzycznych.

Do Polski i do Polaków dopiero w latach 60. zaczęły docierać informacje i wiadomości dotyczące autonomicznej literatury austriackiej, związane z jej bogatą, wywodzącą się od XVIII wieku, tradycją niekwestionowanej i nieprzerwanej tożsamości kulturowej. Nasz kraj – podobnie jak Węgrów, Czechów i Chorwatów, a nawet częściowo Ukraińców – łączył z Austrią znaczny i nader interesujący pod względem kulturowym fragment wspólnej historii oraz środkowoeuropejskie powinowactwa kulturowe. Już w latach 70. trafiły one na podatny grunt (Austria jako jeden z niewielu krajów nie wymagała wiz od obywateli naszego kraju). Wkrótce zaczęły powstawać pierwsze czytelnie austriackie i towarzystwa przyjaźni polsko-austriackiej. Dzięki zainicjowanym m.in. przez prof. Kaszyńskiego działaniom powitano z zainteresowaniem fakt funkcjonowania odrębnej, specyficznej literatury austriackiej. W końcu doszło do daleko posuniętej instytucjonalizacji tego zainteresowania – zaczęto o niej nauczać na uniwersytetach. Zorganizowano pierwsze konferencje naukowe. Na uniwersytetach powstały interdyscyplinarne zespoły badawcze, a wkrótce wydawnictwa polskie poczęły w całkiem znacznych nakładach publikować książki literatów austriackich. Profesor Kaszyński powołał do życia pierwszy zakład literatury austriackiej na polskich uczelniach i, wpisując się na stałe do annałów literaturoznawstwa austriackiego, stworzył podstawy naukowe m.in. do badań nad aforyzmem w literaturze austriackiej.

Mimo żywego zainteresowania Austrią i pisarzami austriackimi oraz coraz bardziej intensywnej bilateralnej wymiany kulturalnej między oboma krajami brakowało dotąd zwarte-go podręcznikowego kompendium wiedzy o literaturze austriackiej. Coraz bogatsza i bardziej wieloaspektowa rola i funkcja tej literatury w Polsce oraz potrzeby innych ośrodków badawczych (także m.in. w Krakowie i Wrocławiu) postawiły przed polskim uczonym odpowiedzialne zadanie napisania zwięzłej i lapidarnej próby syntezy, uwzględniającej polski punkt widzenia na kwestie jej tożsamości i szerokiego, kulturo-, a nawet jeszcze szerszego – „mito-twórczego” oddziaływania w „naszej” części Europy.

Autor książki postawił sobie wedle własnych słów ze wstępu dwa podstawowe zadania: uporządkowanie informacji rozproszonych w piśmiennictwie austriackim i polskim oraz stworzenie kontekstu badawczo-historycznego, w którym „można wartościować i weryfikować” zaistniałe fakty literackie w odpowiedniej kolejności i chronologii. Należało oprócz rekonstrukcji tła historyczno-literackiego wyodrębnić charakterystykę twórczości pisarzy istotnych dla prawidłowego rozumienia i właściwej interpretacji literatury austriackiej. Wypadało także uwzględnić treść ich najważniejszych utworów, wymagającą szerokiego czytania i wielopłaszczyznowej kompetencji. W tym celu autor zrezygnował ze zrozumiałych przyczyn ze szczegółowego referowania austriackich dyskursów politycznych i wydarzeń aktualnego życia politycznego. Wymagało to uwzględnienia dwóch całkowicie odmiennych kodów literaturoznawczej rejestracji faktów literackich, uzasadniających tożsamość literatury austriackiej, a więc podjęcia odważnych decyzji w zakresie metodologii pisania historii literatury.

Godnym uwagi zabiegiem badawczym prof. Kaszyńskiego jest to, że w książce podał po raz pierwszy w piśmiennictwie polskim tytuły poszczególnych utworów w ich polskich przekładach, a jeśli ich nie było – najpierw w wersji oryginalnej, a potem we własnym wiążącym przekładzie. Ważne jest także to, że imiona twórców podane zostały w wersji oryginalnej z wyjątkiem przypadków, w których w piśmiennictwie przyjęła się reguła stosowania spolszczeń. Zainteresowany Austrią odbiorca i czytelnik polski może w ten sposób na podstawie rodzimej pozycji i jej lektury wyrobić sobie z powodzeniem własny pogląd o całokształcie

literatury austriackiej. Autor umiejętnie i z dużym wyczuciem konstruuje i odtwarza niekiedy nader skomplikowane konteksty polityczno-społeczne, poprzez które można odczytać intencje autorów i zaszyfrowane w ich utworach przesłania dotyczące treści lub artystycznej koncepcji dzieł. Sprzyja temu otwarta kompozycja i struktura książki, pozwalająca konteksty te i przesłania czytać, uaktualniać i weryfikować w świetle nowych faktów i dynamicznych wydarzeń w polityce europejskiej i światowej.

Jako przykład obiektywnego, spokojnego i wyważonego spojrzenia autora warto przytoczyć zasadnicze stwierdzenia i wnioski odnoszące się do twórczości dwóch tak diametralnie odmiennych twórców literatury austriackiej, jakimi byli Hugo von Hofmannsthal i Elfriede Jelinek, których czasy i charakter twórczości są odległe o całe wieki i diametralnie różne (choć ich biografie dzieli dystans czasowy niecałych 100 lat).

W swoim 10-stronicowym omówieniu biografii i twórczości poety i dramaturga Hugona von Hofmannsthala Stefan Kaszyński pisze o oddziaływaniu młodzieńczych poezji poety na literaturę austriacką, o tym, że to oddziaływanie na estetykę i metaforykę liryki niemieckojęzycznej XX wieku jest widoczne zarówno w wierszach neoklasyków, postsymbolistów, jak i w obrazie poetyckim egzystencjalistów, natomiast w odczuciu społecznym liczą się przede wszystkim jego sztuki teatralne, libretta operowe, nowele i eseje. Jego słynne i głośne moralitety miały być poniekąd przesłaniem dla współczesnych mu ludzi, apelem, by w wierze szukać dróg wyjścia z duchowego kryzysu epoki. Pisze także o jego talentach pisarza komediowego manifestujących się w tzw. komediach konwersacyjnych, m.in. *Der Schwierige*, podając ten niełatwy tytuł we własnej translacji i interpretacji jako *Niezdecydowany*.

Warto w tym miejscu przypomnieć, że tematyka właśnie tej komedii austriackiego autora pozostaje jak najbardziej aktualna, a nawet całkiem niedawno, bo w drugiej połowie lat 90. XX wieku, przeżyła swoje „wielkie dni” w Paryżu, gdzie jej inscenizacja – w tłumaczeniu Jean-Yves’a Massona, przygotowana w roku 1996 przez Jacques’a Lassale’a w paryskim Théâtre de Colline – została entuzjastycznie przyjęta przez publiczność i krytyków. W głównej roli wystąpił zresztą wychwalany zgodnym chórem przez francuską krytykę teatralną Andrzej Seweryn. Tytuł sztuki Hofmannsthala znalazł tutaj swój francuski odpowiednik w postaci *Le Difficile* (Trudny) lub *L’homme difficile* (Trudny człowiek), w jednej z wersji tłumaczenia mieliśmy zresztą także do czynienia z „człowiekiem bez zamiarów” (*L’homme sans intentions*), a więc swoistej odmiany „niezdecydowanego” protagonisty Hansa Karla Bülowa.

Mimo niekiedy krytykowanej młodzieńczej postawy artystowskiej i estetyzujących tendencji autor widzi w Hofmannsthalu intelektualistę europejskiego formatu o rozległych horyzontach myślowych, który w swoich tekstach eseistycznych wskazywał na literaturę jako czynnik cementujący austriacką tożsamość narodową. W swoim słynnym przemówieniu-eseju, wygłoszonym na uniwersytecie monachijskim, Hofmannsthal zwracał się do Niemców, miał jednak „w zamyśle” austriacki punkt widzenia. Kaszyński podkreśla rangę i rolę poety austriackiego wśród czołowych „konstruktorów” idei rewolucji konserwatywnej, jednak jako estety i konserwatywnego Austriaka myślącego po europejsku.

Znacznie mniej miejsca zajmuje w książce także nader obiektywne omówienie dalekiej od estetyzacji literatury i konserwatywnych poglądów twórczości austriackiej noblistki – Elfriede Jelinek. Autor zalicza ją – jako „wybitną pisarkę” obok Thomasa Bernharda – do grona twórców „kalających swoimi utworami rodzime gniazdo”, oprócz tego określa ją jako autorkę zaangażowaną, próbującą swoimi dziełami i wystąpieniami wpływać na kształt austriackiej rzeczywistości, jednak płacącą za to „cenę” w postaci widocznych w pierwszych

powieściach koncesji estetycznych, ponieważ zależało jej (i chyba do dzisiaj zależy!) – wedle dość eufemistycznej wypowiedzi autora – bardziej na „klarownej treści przekazu niż na artystycznej sublimacji literackiej wypowiedzi”.

Mówiąc o sposobach tłumaczenia porażek życiowych kobiet przez Jelinek, Stefan Kaszyński dostrzega, że dyskurs feministyczny nie wyczerpuje w pełni stanowiska pisarki, a w jej programie literackim galwanizuje się także „walka z wszelkimi często ukrytymi przejawami faszyzmu i neonazizmu, moralnie degradującymi społeczeństwo austriackie”. Korzeni wrażliwości społecznej pisarki autor dopatruje się w skomplikowanej biografii i pewnej dwoistości postaw rodziców, w tym ojca – labilnego urzędnika, mądrego i tolerancyjnego, który jednak popadł w chorobę psychiczną, wykluczającą go z aktywnego życia.

Z jednej strony ustawiczne ataki uczyniły z niej ikonę intelektualnego protestu, z drugiej jednak Stefan Kaszyński podkreśla, że ona sama prowokowała konserwatywną opinię publiczną w Austrii (m.in. pisząc powieści quasi-pornograficzne, w których starała się skompromitować męski model takiej powieści). Niemniej autor podkreśla w podsumowaniu, że Elfriede Jelinek mimo wielu zarzutów ze strony rodzimej i międzynarodowej krytyki literackiej jest – obok Thomasa Bernharda – najbardziej znaną pisarką austriacką na świecie, w ojczyźnie prowokującą liczne spory, natomiast za granicą, gdzie czytelnikom obce są emocje związane z krytyką austriackiej mitologii i mentalności, odbiera się przesłanie ich pisarstwa jako „uniwersalny klucz do świadomości współczesnego człowieka”.

Ze skrótovej oceny wydanej w wersji dwujęzycznej znaczącej pozycji książkowej wynika niezbitnie, że profesor Stefan Kaszyński jest uczonym i autorem wybitnego i godnego uhonorowania dzieła naukowego, adresowanego jednakowoż nie tyle i nie tylko do garstki poważnych uczonych, ile do szerszej publiczności w obu krajach, a jego ostatnia pozycja będzie czytana – w tym pozytywnie recenzowana, wyróżniana i z pewnością wielokrotnie cytowana – w kraju i za granicą (książka została wydana także po niemiecku).

Stefan Kaszyński osiągnął, także w znacznym stopniu dzięki ostatniej pozycji badawczej i popularyzatorskiej, rangę międzynarodowego autorytetu w zakresie badań nad kulturą i literaturą niemiecką i austriacką, co – w obliczu znacznej internacjonalizacji badań i związanej z nią pogłębionej refleksji nad źródłami kultury europejskiej i europejskiego dziedzictwa kulturowego w Unii Europejskiej oraz pilnie niezbędnej (re)integracji jej obywateli po tragicznych doświadczeniach dwóch wojen światowych – jest nie do przecenienia i zasługuje na szczególną uwagę. Także nie wszyscy już pamiętają, że w latach 80. Austria udzieliła spokojnego i niezakłóconego przez banalne materialne troski azylu polskim twórcom tak wybitnej miary, jak np. Stanisław Lem, który w stolicy byłej monarchii habsburskiej spędził kilka lat na twórczej pracy.

Warto o tym przypomnieć, zwłaszcza że czytelnicy interesujący się austriacką kulturą i literaturą mieli w ostatnich latach nie raz okazję do bezpośrednich kontaktów z wybitnymi przedstawicielami kultury i literatury austriackiej, czy to w ramach od wielu lat działającego w Warszawie Forum Kultury Austriackiej, czy też inspirowanych przez regionalne ośrodki kultury austriackiej w większych miastach Polski odczytów (w tym także mieszkających na co dzień w Austrii pisarzy polskich). W misji i w służbie międzykulturowego pośrednictwa książka Stefana Kaszyńskiego znalazła swoje własne miejsce, godne długoletniej pracy autora i jego zasług.

*Roman Dziergwa*